

Še večjo hrabrost so pokazale ljubljanske žene, ko so iz transportov in pozneje iz šol, kjer so bili zaprti, reševale internirance, ki so jih Nemci vlačili iz italijanskih v nemška taborišča. Skrivale so jih pri sebi doma, jih oskrbovale in jim vzpostavile zvezo za odhod v partizane. Podobno je bilo tudi s kmečkimi fanti in možmi, ki so jih Nemci privlekli z Dolenjske, da bi jih nasilno vključili v domobranske vrste ali poslali v nemška taborišča. Ljubljanske žene so prenekaterga rešile iz zapora in ga pripravile do tega, da je odšel k partizanom, za mnoge druge pa so dosegle, da so se rajši odločili za nemško taborišče kot za izdajavsko domobransko uniformo.

V »Ljudski pravici«, ki je izšla na osvobojenem ozemlju 13. septembra 1944, beremo dopis iz Ljubljane: »Še vedno je v Ljubljani močan kader za nas, ki dela z nami in za nas, čeprav trgajo njihove vrste dan za dnem, čeprav romajo v zapore petnajstletna dekleta in sedemdesiletni starci. Ljubljana trpi in čaka. Ljubljana pa tudi dela. — Misel na dan, ko se bodo vrnili ljubljanski fantje s hribov, iz ječ in taborišč, daje Ljubljani moč, častno prebiti še ostanek ure na Golgoti.«

Ljubljana je čakala in se z vso ljubeznijo pripravljala na prihod osvoboditeljev. Oddelki Narodne zaščite so bili pripravljeni, da sodelujejo v zadnjih bojih. Sleherni člo-

vek je imel določene naloge za sprejem partizanov, za vzpostavitev oblastnih organov, za normalizacijo življenja. Žene so po eno in eno zbirale cigarete za borce, za sinove, hčere in može, ki se bodo vrnili. Iz skrivališč so izvlekle tisto, kar so si v dolgih mesecih odtrgovale od ust in skrivale kot največjo dragocenost: nekaj žlic sladkorja in prgišče bele moke, in pekle piškote. Pripravljale so transparente. Medtem ko je v nočni tišini nemški škorenj udarjal na asfalt in so trgali ozračje strelji, so za zatemnjenimi okni barvale blago in šivale dolge zastave ali pa lepile iz papirja majhne zastavice. V vsej tajnosti se je pripravljaj in tiskal »Slovenski poročevalec«, da bo izšel ob uri osvoboditve.

Vsa v zastavah in cvetju je Ljubljana 9. maja pozdravila borce oficirske šole Glavnega štaba NOV in POS, ki so prvi vkorakali v mesto, nato pa še enote XV., XVII. in XXIX. divizije.

Dan zatem je sprejela Ljubljana prvo slovensko vlado.

OPOMBA

Avtorica je članek napisala za brošuro »Ljubljana, podobe iz njene zgodovine«, Ljubljana 1962 (redaktor Mestni arhiv Ljubljane, založnik »Kronika«). V sporazumnem dogovoru z Mestnim arhivom objavljamo članek tu v celoti.

SREDNJEVEŠKA NASELITEV V OBMOČJU LJUBLJANE

MILKO KOS

Nastanek srednjeveške Ljubljane moremo prav razumeti, če ga med drugim proučimo v zvezi z naselitvijo ozemlja okoli nje, to je nekako v okolišju, ki šteje danes v obseg glavnega mesta Slovenije. Pri tem nam je razlikovati in upoštevati naslednja glavna območja: Barje in njegovo obrobje, ljubljansko Posavje pa gričevje zahodno in vzhodno od Ljubljane. Po prirodnih pogojih, primerenih za naselitev in gospodarsko izkoriščanje, se ta tri glavna naselitvena območja okoli Ljubljane med seboj razlikujejo, kar je eden izmed vzrokov, zakaj je bil potek naselitve v enem ali drugem delno različen.

Predrimska in rimska doba je ljubljanskemu barju posvečala pažnjo v stvareh prehoda in prometa, rimska doba zlasti glede zboljšanja prometnih zvez. Regulacija in izravnava toka reke Ljubljanice na Barju sega — tako se kaže — v rimsko dobo. Niso pa v tej dobi Barja, ki so ga z osuševanjem

in podobnimi deli izboljševali, izkoriščali za poljedelstvo. Barje je v rimski dobi pač zelo prometno, toda v glavnem neposeljen kraj.¹

Za Rimljani so prišli v te kraje Slovenci. Tedaj se je promet občutno zmanjšal, če ni od časa do časa celo popolnoma prenehal. Izravnana vodna pota iz rimskih časov so se, zaraščena sicer in zanemarjena, pač ohranila, toda izkoriščana niso bila.² Če je bilo ljubljansko barje v rimski dobi v glavnem neposeljena pokrajina, velja to v še veliko večji meri za stoletja po prihodu Slovencev v te kraje. To nam kaže tudi preiskava naselitvenih razmer zlasti v severnem, ljubljani bližjem območju Barja. Naselitev je omejena na redke iz Barja, ali — kakor so dejali — iz Blata osamelo dviga-joče se Gorice in na njihove robove.³

Na Goricah in ob njih sega naselitev daleč nazaj do časa mostiščarjev pred 3000 leti.⁴ Tudi v srednjem veku so bile za kmetijsko

obdelavo pripravne Gorice naseljene. Gorice, najbližje Ljubljani, ki jih danes imenujemo Vnanje in Notranje Gorice, so glede uprave, sodstva in zemljiško-gospodarske ter cerkvene pripadnosti spadale pod Ljubljano. Čeprav se kmetije na teh Goricah omenjajo prvič okoli leta 1200, so po nastanku in ureditvi nedvomno starejše.⁵ V srednjem veku jih imenujejo listine Gorice v Blatu ali kratko malo Gorice, pa tudi Spodnje Gorice. Označbe in razlikovanja Vnanje in Notranje Gorice ni zaslediti v virih pred prvo polovico XV. stoletja.⁶

Ob severozahodnem robu Barja je v rimski dobi vodila cesta iz Emone proti Nauptu (Vrhnika) in dalje na Kras. Njen potek je dobro znan, sledil je v glavnem smeri današnje ceste Ljubljana—Vrhnika.⁷ Vič, ki je od naselij na jugozahodno stran Ljubljane brez dvoma eden starejših krajev, ima lego, kakršna je značilna za mnoge kraje, nastale v srednjem veku v območju starih rimskih cest: jedro stare vasi Vič leži nekoliko vstran od poteka rimske ceste, tam, kjer zavije pot čez Gradaščico v Kozarje.⁸

V prostoru od Viča proti jugozahodu in zahodu se držijo starejša naselja podnožja gričevja. Večje naseljitveno jedro je iskati okoli Šujce in Dobrove. »V Šujci« je srednjeveška naseljitvena označba za širši okoliš. V njem, »ob potoku Šujci«, ali »v Šujci«, je bilo tistih 12 kmetij, ki jih je onod okoli leta 1200 prejel samostan pri Št. Pavlu na Koroškem, jih dal kasneje v fevd in leta 1438 odprodal.⁹ Dobrova (Hard), ki je 1354 označena z lego »v Šujci«, je eno izmed obeh naselij z imenom Šujca, ki ju viri omenjajo (1414 julij 8, zu peden Schewczen; 1431, 1444, zu baiden Schewczen).¹⁰ Stranska vas pri Dobrovi ima označbo, ki jo večkrat najdemo v bližini večjih in starejših vaških naseljitvenih jeder, kjer se v nasprotju do »glavne vasi« — v našem primeru sta to »obe Šujci« (Šujca in Dobrova) — manjša vas v bližini imenuje »stranska«. Celotni okoliš od Viča pa v dolini Gradaščice do Šujce in Hrušvega pa vzdolž vrhniške ceste štejejo za starejše naseljitveno ozemlje. V upravnem oziru je bila v poznejšem srednjem veku tamkajšnja deželnoknežja posest združena v obsežno župo Kozarje, ki se je širila proti jugozahodu tja do Lesnega brda.¹¹ Slovenska naselitev v teh krajih je zasegla ozemlje, ki je bilo v območju velike ceste Emona-Nauptus in pota proti Polhovemu Gradcu že v pred-slovenski dobi močno naseljeno.¹² Kot marsikje drugje na Slovenskem so se tudi tukaj v območju in okviru meja pred-slovenskih gradišč naselili Slovenci že v starejši dobi.¹³ Tudi zemljiška razdelitev na grude, nepravilne delce in prehodne

oblike med grudami in delci kaže, da moramo v celotnem območju vrhniške ceste od Viča navzgor, v spodnjem delu doline Gradaščice, pa tudi v okoliših bližnjih že zgodaj naseljenih barjanskih Goric računati z ozemljem, ki je bilo v glavnem starejše naseljitveno območje.¹⁴

Neprimerno šibkejša od naselitve vzdolž vrhniške ceste je bila slovenska kolonizacija v območju velike rimske ceste, ki je iz Emone potekala na jugovzhodno stran; v mislih imam cesto, ki ji sledi v glavnem današnja Dolenjska cesta v smeri proti Škofljici.¹⁵ Starejša naselja, redka po številu in majhna po obsegu, so pomaknjena na prve širše terase nad cesto, medtem ko so hiše ob cesti povečini novejšega datuma. Barjanska stran od Rudnika do Lanišč je nekdanje upravno politični ureditvi spadala pod občino Dobrunje, ki je daleč stran, onstran gričevja v smeri proti Posavju.¹⁶

Manjše naseljitveno jedro v tem okolišju so kraji Daljna vas, Srednja vas, Sadinja vas in Sela. Za te vasi je sporočena skupna označba Čemšenik.¹⁷ Od naštetih krajev mi je po času omenjanja znana najstarejša označba za Sadinjo vas iz leta 1278 (Schepfendorff),¹⁸ za druge pa šele iz XV. stoletja. Srednja vas je naselje, ki leži dejansko v sredini tega majhnega naseljitvenega jedra; Daljna vas je naselje v neki oddaljenosti od središčnega kraja; Sadinja vas ima označbo po funkcionarju sodne in upravne službe z imenom sodin; Sela so »sedla«, ime, ki je v časovnem zaporedju naseljenosti pri nas navadno starejše. Sploh kažejo tipi imen za te kraje na njihov starejši nastanek. Prva znana omemba Rudnika je šele iz leta 1496.¹⁹

Če povzamemo naša izvajanja, moremo glede naseljitvene povezanosti Ljubljane na južno stran ugotoviti naslednje:

Najboljša je bila povezanost v območju ceste proti Vrhniku, od koder je segala po eni strani v dolino Gradaščice, po drugi strani pa vključevala Notranje in Vnanje Gorice po zemlji, razmeroma primerni za kmetijsko obdelavo.

Na jugovzhodno stran, v območju Dolenjske ceste, je naseljitvena povezanost ljubljanskega območja sorazmerno šibka. V odseku ceste proti Dolenjski med Ljubljano in Škofljico poteka meja med gorenjskim in dolenjskim dialektnim območjem slovenskega jezika, meja, ki je bila v nekdanjih časih slabega prometa nedvomno mnogo ostrejša, kot je dandanes, in ki kaže, da je treba ločiti in razlikovati naseljitveno območje in izhodišče okoli Ljubljane od naseljitvenega območja in izhodišča na Dolenjskem.²⁰

Tik južno od Ljubljane je bil naseljitveni prostor ostro odrezan proti Barju, kamor ni

segal. Trnovo, danes ljubljansko predmestje v to smer, se v meni znanih virih do začetka XVI. stoletja ne imenuje. To in pa pomanjkanje njiv, kozolcev in tako imenovanih patidenških hiš v kasnejšem razvoju govori prav tako za kasnejši nastanek tega naselja.²¹

Najbolj južna točka, do začetka XVI. stoletja znana iz topografije Ljubljane v smeri proti Barju, je mlin ob Gradaščici, ki se omenja prvič 1489 in ga je 1497 pridobil mlinar Peter Kolesia; po njem so mlin in kraj začeli imenovati Kolezija in ga še danes tako imenujejo.²²

V primerjavi z južnim obrobjem Ljubljane je bila neprimerno bolj intenzivno naseljena in za nastanek pa razvoj ljubljanske meščanske naselbine pomembnejša naselitev ljubljanskega Posavja, to je ozemlja približno od Mednega na severozahodu pa vzdolž Save na njeno desno in levo stran, z vključenim ljubljanskim poljem nekako do izliva Ljubljanice v Savo. Že v starem veku je bil ta kraj veliko bolj obljuden in kultiviran kot okoliši južno od današnjega glavnega mesta Slovenije. V starem veku sta peljala čez ljubljansko Posavje dva velika pota: cesta, ki je od Emone peljala proti severu v skoraj ravni smeri in prečkala Savo med Ježico in Črnučami, in cesta, ki je na desni strani Save vodila v približni smeri današnje gorenjske ceste. V območju obeh cest pa tudi izven njih imamo obilo sledov in podatkov, ki govorijo za sorazmerno gosto naseljenost ljubljanskega Posavja v rimski dobi.²³

Starejša naselja slovenske dobe v ljubljanskem Posavju se vključujejo v okvirni naselitveni prostor, ki mu črtajo meje gradišča od dobe železa dalje. Oklepala so ta naselitveni prostor že v dobi železa in v naslednjih razdobjih vse do Rimljanov. Gradišča nad Šentvidom, verjetno na Šmarni gori, nad Črnučami, nad Sv. Jakobom ob Savi, na Ajdovščini nad Dolom, pri Zalogu ob Ljubljanici, nad Sostrim, verjetno tudi na ljubljanskem gradu in Šišenskem hribu, so postojanke, ki obmejujejo naselitveni prostor, poseljen tudi po Slovencih že v starejši dobi.²⁴

Rimski dobi sledi doba selitev ljudstev. Ta je v prostoru Ljubljane tudi pustila nekaj sicer redkih sledov (germanski grob v Emoni ob današnji Titovi cesti?, drobna najdba z ljubljanskega gradu).²⁵ Od okoli leta 600 dalje pa računamo s slovensko dobo.

Zapisanih podatkov o Ljubljani in naseljih okoli nje v prvih petih, šestih stoletjih, odkar so se Slovenci naselili v te kraje, nimamo. Najstarejše omembe naselij v pisanih virih ne segajo z Ljubljano vred nazaj pred sredino XII. stoletja. Do leta 1300 ome-

njajo komaj 11 vasi z lego v ljubljanskem Posavju.²⁶ To seveda ne olajšuje proučevanja obdobja starejše slovenske naselitve okoli Ljubljane.

Do neke mere so nam v pomoč arheološke najdbe, ki so za starejšo slovensko dobo izkazane na treh mestih današnje Ljubljane: grobišče med Novim trgom in Salendrovo ulico na dvorišču Slovenske akademije znanosti in umetnosti, ki ga je po času staviti v IX. stoletje (z žitnimi shrambami prav tam, ki so nastale nekje v XI. ali XII. stoletju), grobišče pri cerkvi sv. Petra, ki ga je po času staviti v X. stoletje in grob, ki so ga odkrili na Mirju.²⁷ Iz teh arheoloških najdb moremo seveda sklepati, da je v njihovi bližini najmanj v razdobju od IX. do XII. stoletja bilo neko ali so bila neka selišča.

Ob takem stanju glede pisanih in arheoloških virov se moramo seveda ozreti tudi po drugih virih, pripomočkih in načinih raziskavanja, da potrdimo to, kar nam pisani in arheološki viri s svojim jezikom govorijo in vobče, da doženemo starejše naselitvene razmere na ozemlju Ljubljane v njenem današnjem širokem obsegu.

Vasi ljubljanskega Posavja moremo razčleniti na tri naselitvene proge: 1. vasi ob njegovem zahodnem in južnem robu, od Medna pa mimo Šentvida, Dravelj, Kosez in Šiške do vasi, ki se od ljubljanskega Šentpetra pa do Zaloga vrste ob desni in levi strani reke Ljubljanice; 2. vasi postavljene ob južno ježo Save od Vižmarij do Spodnje Zadobrove; 3. vasi na levem bregu Save, od Šmartnega pod Šmarno goro, pa mimo Gmelj in Črnuč do Sv. Jakoba ob Savi. Poskusimo dognati, katera vaška naselja v teh treh naselitvenih progah ljubljanskega Posavja bi utegnila biti po nastanku starejša in katera mlajša.

Območja starejše naselitve so nedvomno krajši starejših fara ali prafara, kakor jim pravimo, in pa bližnji okoliši takih farnih središč. V ljubljansko Posavje segajo območja treh prafara: Šentpeter, Šentvid in Šmartno.

Začnimo s Šentvidom. Po Valvasorju — ki pa vira za svojo trditev ne navaja — sega začetek te fare v leto 1085.²⁸ Vid je svetnik, ki so mu postavljali in posvečali cerkve zlasti za časa cerkveno reformnega gibanja v XI. stoletju. Kolikor so Vidove cerkve na Koroškem kakorkoli datirane, so nastale, kot se kaže, vse okoli leta 1100.²⁹ Že zato ne gre kratko malo zametati Valvasorjeve letnice o začetku šentviške župnije, ki temelji prejkone na stari, toda zanesljivi in dobri tradiciji. Razen tega je prav druga polovica XI. stoletja čas, ko so bile v oglejskem patriarhatu izvršene obsežne cerkvene reforme

in na novo urejene mnoge fare, zlasti še na ozemlju, ki je na Kranjskem v cerkvenem pogledu spadalo pod Oglej.³⁰ Posebno doba patriarhov Ravengerja (1063—1068) in Sigeharda (1068—1077) je značilna po teh prizadevanjih. Prvotno je patronat nad šentviško faro pripadal oglejskemu patriarhu.

Sosed šentviške fare je ljubljanski Šentpeter. Vse kaže, da je fara Šentpeter starejša od fare Šentvid in da je Šentvid od Šentpetra odcepljena fara. Tudi pri Šentpetru je bil prvotno patronat oglejski patriarh. Pravilo pa je, da so fare istega patronata na ozemlju, ki po geografskih, gospodarskih in drugih značilnostih predstavlja strnjeno enoto, déli ozemlja, ki je bilo prvotno v cerkvenem pogledu večja enota.³¹ Šentpeter in Šentvid ležita na takem ozemlju, oba sta fari v ljubljanskem Posavju, ki je tako okoli Šentvida kot okoli Šentpetra glede svojih geografskih značilnosti in načina gospodarske izrabe tu kot tam enako. Za prvotno cerkvenoupravno enoto ozemlja, razdeljenega kasneje na dve prafari, govori tudi dejstvo, da sta bili ob ustanovitvi ljubljanske škofije leta 1461 obe fari dodeljeni oziroma vteleseni le-tej, ne pa mogoče ena ljubljanski škofiji, druga bi pa ostala, postavim, pod upravo oglejskega patriarhata, do česar je ob silni razkovanosti na ozemlju nove ljubljanske škofije tudi v okoliših z enakimi prirodnimi in geografskimi pogoji večkrat prišlo.³²

Če skušamo določiti čas nastanka prafarâ Šentpeter in Šentvid, bomo morali reči: za Šentvid je druga polovica XI. stoletja nadvse verjetna, medtem ko je Šentpeter glede nastanka starejši. Šentpeter je postavljen sredi polja, kjer dolga stoletja pozneje razen cerkve, pokopališča okoli nje, župnišča in mogoče še kake redke hiše ali gospodarske stavbe, ni bilo zgrajenega nič.³³ Tak položaj na odprtem polju pa je bil mogoč, če so bile in ko so bile tudi zunanje razmere ugodne. Od konca IX. pa do sredine X. stoletja so skozi naše dežele v smereh nekdanjih rimskih cest, ki peljejo iz stare Panonije v Italijo, vdiral Madžari. Nedvomno so »ljubljska vrata« bila na potu iz Panonije v Italijo ena glavnih njihovih prehodnih točk. Ta čas pa za postavitev cerkve na planem polju nedvomno ni bil primeren. Pač pa doba zatem, ko je po madžarskih navalih in zlasti v območjih prejšnjih velikih madžarskih pohodov začelo kliti novo politično življenje pa gospodarska obnova, hkrati pa so tudi začeli temeljiteje urejevati cerkvene razmere in zadeve. Zategadelj se mi doba po madžarskih navalih, druga polovica X. stoletja ali pa tudi prva XI. stoletja, še preden je bila v drugi polovici tega stoletja ustanov-

ljena in urejena fara Šentvid, zdi za nastanek šentpeterskega farnega središča prikladen čas. Ali drugače povedano: med okoli 950 in okoli 1050 je staviti začetek fare Šentpeter. S tem bi soglašalo datiranje staroslovenskega grobišča, odkritega pri sv. Petru 1937 in 1953 v X. stoletje, čemur pristavlja arheolog, da obstoj cerkve že tedaj ni izključen.³⁴ Z datiranjem »od okoli 950 do okoli 1050« za stari Šentpeter pa niso izključeni cerkveni in misijonski začetki v območju Ljubljane, ki bi segali nazaj še v IX. stoletje.³⁵ Peter šteje med najstarejše farne patrocinije vobče. Če bi bili fari po nastanku mlajši, bi ju bili ljudje imenovali oziroma bi ju še danes imenovali Sveti Peter in Sveti Vid.

Obe naselji, Šentpeter in Šentvid, sta dobili ime po svetnikih, ki sta jima bili tamkajšnji cerkvi posvečeni. Obe cerkvi sta bili postavljeni sredi polja, ne v večjem ali ob večjem ruralnem naselju. Za Šentpeter sem to že omenil. Enako je tudi Šentvid »brez pravega ruralnega jedra in ga je ustvaril sedež zelo stare fare«.³⁶ Šele stran od cerkve leži manjše kmečko naselje, ki so ga po prebivalcih sredi polja imenovali Poljane.

Tretja prafara, ki sega tudi še na ozemlje ljubljanskega Posavja, je Šmartno pod Šmartno goro. Šmartno se kot fara omenja prvič leta 1296 (sanctus Martinus sub monte sanctae Mariae, sveti Martin pod goro svete Marije), vendar je njen nastanek nedvomno starejši.³⁷ Martin, ki mu je cerkev posvečena, je zelo star cerkveni patrocinij. Na Korškem so, zdi se, starejše Martinove cerkve vseskozi ustanove plemičev.³⁸ Za Šmartno pod Šmartno goro pa dokazuje to listina, napisana okoli leta 1118, s katero je plemič Bertolf pridobil za cerkve, »ki mu po vsem pripadajo«, to je v Šmartnem, Zgornjih Pirničah, Spodnjih Pirničah in Hrašah (pri Smedniku) krstno in pogrebno pravico. Te cerkve pod Šmartno goro in v Hrašah spadajo v zvrst tako imenovanih plemiških lastniških cerkva. Postavljali so jih fevdalni zemljiški gospodje na svoji zemlji. Zemljiški gospodje so bili njihovi lastniki in mogli so z njimi razpolagati prav tako kot s svojo drugo imovino.³⁹ Šmartno kot fara je torej očitno nastala iz majhne plemiške lastniške cerkve, ki je stala najmanj že okoli leta 1100, je v začetku XII. stoletja pridobila krstno in pogrebno pravico, bila nato preurejena v farno cerkev in se kot taka, kot že povedano, omenja prvič leta 1296. Za Šmartno kot faro, nastalo iz plemiške lastniške cerkve, govori tudi njen sorazmerno mali ozemeljski obseg, kakršnega srečujemo večkrat prav pri farah takega nastanka; saj štejejo v faro Šmartno še danes mimo vaškega naselja tega imena

komaj še tri vasi: Zgornje, Srednje in Spodnje Gameljne.

Vse tri prafarne kraje ljubljanskega Posavja, Šentpeter, Šentvid in Šmartno (ki ima tudi zelo značilno svetniško ime starejše oblike) moremo torej slediti nazaj do najmanj XI. stoletja. V njihovo območje je moralo spadati neko število naselij, da je zanje na sorazmerno malo obsežnem ozemlju kazalo urediti kar tri farna središča.

Komaj šest in pol kilometra zračne črte sta Šentpeter in Šentvid oddaljena drug od drugega, Šmartno od Šentvida pa tri kilometre zračne črte. To pa vse na ozemlju, ki je po svoji prirodni oblikovanosti in gospodarski izrabi tal prav iste vrste takó okoli Šentpetra kot okoli Šentvida in Šmartnega. Ustanovitev treh prafara v oddaljenostih, ki so za prafarne sedeže srednjega veka majhne, je morala med drugim narekovati sorazmerno močna naseljitvena prežetost tega ozemlja. Katera naselja moremo na tem ozemlju poleg že omenjenih še šteti med taka, ki so starejšega nastanka?

Koseze so imenovali pripadnike starega slovenskega družbenega sloja, ki bi ga smeli imenovati plemiškega. Po svojem obstoju sega nazaj v prva stoletja Slovencev v novi domovini.⁴⁰ Kraji, imenovani po kosezih in kraji, v katerih se kosezi omenjajo, so po svojem nastanku nedvomno starejšega izvora in nastanka. V ljubljanskem Posavju in njegovem obrobju je tudi nekaj koseških krajev.

Koseze severozahodno od Ljubljane, v virih od XV. stoletja dalje »Edling« pri sv. Marjeti, ok. 1500 tudi Kassesi.⁴¹ Kosezi v »molniški župi« jugovzhodno in vzhodno od Ljubljane. Kosezi oziroma koseška zemljišča se omenjajo v Štepanji vasi, Mostah, Dobrunjah, Kašlju, Zagradišču, Podmolnikom in v Brezjah.⁴²

Če poiščemo te kraje na zemljevidu, opazimo, kako je vrsta naselij, v katerih so nastanjeni kosezi, razporejena ob južnem robu ljubljanskega Posavja, od vznožja Šišenskega hriba pa do Kašlja na vzhodu in da je bilo močnejše jedro kosezov v hribih okoli Molnika na jugovzhodno stran Ljubljane. To jedro kosezov je segalo v župo, ki je obsegala vasi Podmolnik, Sadinja vas, Češnjice in Zagradišče.⁴³ Prav te vasi pa so po tipu naselij in po zemljiški razdelitvi vasi v gruči oziroma prvotni zaselki z razdelitvijo na prave ali prvotne grude. Kraje s tako zemljiško razdelitvijo je pa v glavnem in po pravilu šteti v starejšo slovensko naseljitveno plast.⁴⁴

Ta skupina vasi v hribovju pod Molnikom pa privlačuje našo pozornost še iz drugega razloga. Sostro, Češnjice, Podlipoglav, Sa-

dinja vas, Sv. Lenart in Zagradišče so kraji, ki so spadali v času pred reformami izza časa cesarja Jožefa II. v cerkvenem pogledu pod dolensko prafaro Šmarje, vsi kraji okoli njih in tam naokrog pa pod ljubljanski Šentpeter.⁴⁵ Kaj je temu vzrok, je težko reči. Na vsak način gre pri omenjenih vaseh za kraje starejše poselitve. Mlajša kolonizacija, ki je zasegla kraje južno in vzhodno od sostrsko-podmolniške enklave, je onod ustvarila naselja in samotne kmetije razlikujoče se po tipu od sostrsko-podmolniških. Ti kraji mlajše kolonizacije pa v cerkvenem pogledu niso spadali pod dolensko Šmarje marveč pod ljubljanski Šentpeter. Sostrsko-podmolniško jedro je otok starejše naselitve, ki se po zemljiški razdelitvi, tipu vasi in nekdanji cerkveni pripadnosti razlikuje od ozemlja, ki ga obdaja. Prav v tem jedru pa je bilo tudi močnejše naseljitveno območje starih slovenskih kosezov, kar zopet kaže na starejšo naselitev.

Nekaj opore za določevanje starosti posameznih naselij nam dajejo tudi tista krajevna imena, o katerih na splošno vemo, da so starejšega tipa. Vendar utegne biti določitev starosti kraja le na podlagi tega kriterija tvegano podjetje. Kajti »starinsko« krajevno imensko obliko so mogla dobiti tudi naselja relativno mlajšega nastanka. Na mestu je previden postopek. Če govorimo o starejših krajih okoli Ljubljane, tedaj imamo v mislih take, ki so mogli nastati še pred XIII. stoletjem.

V skupino takih starejših krajev moremo šteti tiste, katerih ime je na kakršenkoli način v zvezi s predslovensko dobo, na primer Zagradišče nad Sostrim, ki je moralo biti postavljeno za nekim gradiščem. Gradišča so imenovali Slovenci predvsem mesta utrjenih postojank iz predslovenske dobe. Dalje spadajo v kraje starejših naseljitvenih plasti navadno tisti, v katerih imenu tiči staro slovensko osebno ime, na primer Črnuče ali Dobrunje. Med imena starejših naselij je šteti navadno tudi stanovniška imena, ki kažejo — postavim — na prebivalce na gorici, na polju, v »drevju«, ob Savi, zlasti če je v teh imenih ohranjen še sufiks -jan. Sem spadajo Goričane pri Medvodah, prebivalci na gorici — sicer že izven ljubljanskega Posavja — omenjene 1178; Poljane pri Šentvidu in Poljane, ki so danes del ljubljanskega mesta, prebivalci na polju; Savlje, ki so prvotni »Savljane«, to je prebivalci ob Savi ali v smeri k njej; Dravlje, ki so »Drevljane«, prebivalci v »drevju«, to je v hosti, in končno Ljubljana sama.⁴⁶

Starejša naseljitvena jedra je iskati tudi tam, kjer se kopiči »zgornje«, »spodnje« ali celó »srednje« ime istega kraja, na primer

Spodnje, Srednje in Zgornje Gameljne, Spodnja in Zgornja Šiška, Spodnje in Zgornje Poljane v Ljubljani, Spodnja in Zgornja Hrušica, Spodnja in Zgornja Zadobrova, Spodnji in Zgornji Kašelj. Ali pa tam, kjer najdemo poleg vasi, ki je večja ali »velika«, četudi se s tem pridevkom ne imenuje, še »malo« vas, na primer Mala vas v nasprotju do »velike vasi«, ki je v tem primeru Ježica.

Ali pa tam, kjer se ponavlja isto ime pri več krajih. Utik je ime za naselje (Podutik), kmetijo Utik in gozd Utik.⁴⁷ Že omenjeni Čemšenik je označba za skupino vasi: Daljna vas, Srednja vas in Sela nad Dolenjsko cesto. Molnik, ki je označba za srednjeveško župo z njenimi kosezi, je ohranjen danes v vasi Podmolnik in v imenu hriba Molnik. »V Šujci« je označba za vasi in kraje okoli današnje Šujce in Dobrove.⁴⁸

Tudi kraji ob točkah, kjer so že iz davnine vodili preko rek mostovi in brodovi, so glede nastanka navadno sorazmerno stari. Pri Črnučah — Ježici govori za starost srednjeveški brod, ki je peljal čez Savo na mestu, kjer je v starem veku stal most. Pri Tacnu je tudi brod, ki je potnika prepeljal čez Savo v prafarni kraj Šmartno pod Šmarno goro.⁴⁹

Velik pomen za presojo starosti tega ali drugega kraja prisojajo nekateri zemljiški razdelitvi, češ da njene oblike kažejo na starejši oziroma mlajši nastanek kraja, kateremu zadevna kulturna zemlja pripada. Pri taki presoji pa je potrebna velika previdnost. Za Slovenijo imamo na razpolago proučevanja o zemljiški razdelitvi z zelo pomembnimi ugotovitvami. Po teh so: 1. »prvotna kolektivna naselja z razkosano posestjo povečini starejša«; 2. spadajo po veliki verjetnosti v starejšo naseljitveno plast »gručasta naselja (vasi in zaselki) s poljem v grudah, nepravilnih delcih in prehodnih oblikah med njimi«; 3. so naselja s celki ali razkosanimi celki povečini mlajšega nastanka; 4. »vsaj ponekod ni dvoma, da je relativno mlad kolonizacijski nastanek obcestnih in vrstnih vasi s poljem v pravih delcih, v sklenjenih progah ali v kombinaciji obeh sistemov«. Poudarjeno pa je izrecno, da morejo pri vsem tem obstajati izjeme in da se je zemljiška razdelitev mogla tudi spreminjati, oziroma da so jo mogli preurejati.⁵⁰ Če ne glede na te pridržke uporabimo navedene ugotovitve za naselja ljubljanskega Posavja, pridemo do naslednjih izsledkov.⁵¹

Po svojem nastanku starejša naselja. — Naselje staroslovenskih kosezov Koseze pri Ljubljani je vas s poljsko razdelitvijo na nepravilne delce. Naselja v gruči s pravimi in prvotnimi grudami glede na poljsko razdelitev so Podmolnik, Sadinja vas pri Podmolniku, Češnjice in Zagradišče. Razdelitev na

nepravilne delce ima Štepanja vas pri Ljubljani. Vasi v gruči z razdelitvijo na nepravilne delce so Šmartno, Gameljne, Podgorica, Nadgorica, Zgornja Zadobrova. Razdelitev na nepravilne delce imajo vasi Ježica, Savlje in Črnuče.⁵²

Za večino tukaj naštetih vasi smo pa tudi iz raznih drugih, zgoraj navedenih razlogov sklepali, da imamo opravka z naselji starejšega nastanka; pravim za večino, ne na primer za Štepanjo vas. Po drugi strani smo pa po imenu in drugem sklepali še za nekatera naselja, da so starejšega nastanka, ki pa po svojem tipu in zemljiški razdelitvi kažejo na mlajši nastanek. Taka naselja so ljubljanske Poljane in Poljane pri Šentvidu, Moste (kosezi!), Dobrunje in Dravljje. Pri teh naseljih prevladuje zemljiška razdelitev na pravilne delce, na proge in na kombinacije prog z delci, torej zemljiška razdelitev, ki je po svojem tipu v glavnem značilna za naselja mlajšega nastanka.⁵³

Mimo teh navedenih in naštetih naselij je pa okoli Ljubljane še vrsta vasi, ki po svojem imenu in še drugih znakov kažejo, da so po nastanku mlajše.

Okoli Ljubljane moremo torej ugotoviti: 1. močno pomešano zemljiško razdelitev v oblikah, ki so praviloma ali relativno mlajše ali pa relativno starejše; 2. pomešane tipe vasi; 3. krajevna imena, ki govorijo za nastanek v različnih časovnih obdobjih. Vse to pa na ozemlju, ki je v posameznih predelih ljubljanskega okoliša glede na prirodu tal in pogoje gospodarske izrabe v glavnem enako: Zakaj ob enakih prirodnih in gospodarskih pogojih razlike v zemljiški razdelitvi in tipih vasi, zakaj različni načini poimenovanja krajev? Na ta vprašanja nam morejo dati odgovor izsledki, ki smo do njih prišli pri proučevanju zgodovinskega ozadja kolonizacije ozemlja, na katerem se širi danes »velika Ljubljana«.

Ta kolonizacija je bila po poteku neenakomerna in v starejši dobi šibkejša od poznejše.⁵⁴

Širila je v različnih časovnih obdobjih svoj naseljitveni prostor tudi z dotokom prebivalstva od drugod. Ni samo izgrajevala svoja naselja v organskem razvoju, marveč je tudi ob jedrih starejšega naseljevanja ustanavljala nova. Postavljala je na zemljišču, že pridobljenem za kulturo tal, nove naselbine in pri tem verjetno tudi spreminjala oblike zemljiške razdelitve. Bila je — kot se kaže — po ukrepih zemljiškega gospoda močno razgibana. Vprašanje je, kdaj, kako in pod katerimi pogoji je do kolonizacije te in take vrste moglo priti.

Dva faktorja sta kolonizacijo te in take vrste predvsem pospeševala. Eden je bil po-

večani promet kot posledica gospodarskega razmaha, drugi pa poseben politični razvoj ljubljanskega območja od XII. stoletja dalje.

Večja ustaljenost političnih razmer po končanih navalih Madžarov je od druge polovice X. stoletja dalje bila nedvomno v prid polagoma večajočemu se prometu v ljubljanskem območju. Sploh opazamo v zgodovini Evrope od XI. stoletja dalje gospodarski dvig, ki je zvečal in pospešil promet. Promet se po eni strani nasloni na še delno ohranjene, uporabljive in uporabljene smeri in ostanke rimskih cest in potov, po drugi strani pa zlasti na vodna pota, ki se pri Ljubljani križajo s suhozemnimi. Prometni pogoji so eden glavnih faktorjev, ki so v bližnji sosesčini in območju stare pred-slovenske naseljenosti, rimske Emone in pred-rimskega naselja, ustvarili novo naselje med današnjim ljubljanskim grajskim gričem in reko, naselje Ljubljano⁵⁵.

Drugi faktor, ki je pripomogel k intenzivnejši kolonizaciji v ljubljanskem območju, je bil političnega značaja. V XI. stoletju je središče krajine Kranjske in sedež kranjskega krajišnika Kranj. V XII. stoletju pa je poleg Kranja in mimo Kamnika, ki je pod Andechsi, dobivala vedno večjo veljavo Ljubljana. Središče krajine Kranjske se premakne v območje Ljubljane, kjer je pridobil in imel fevdalni rod koroških Spanheimov ogromno zemljiško posest. V prvi polovici XII. stoletja so Spanheimi to posest in sploh moč in oblast v območju Ljubljane pridobili in jo tudi utrdili. V zvezi z uralitvijo in utrditvijo spanheimske oblasti na Kranjskem v prvi polovici XII. stoletja je prvo omenjanje Ljubljane v zgodovini, v zvezi s tem kolonizatorični razmah v ljubljanskem območju.⁵⁶

Pri utrjevanju in izgrajevanju svoje oblasti v ljubljanskem območju so se morali Spanheimi opreti na svoje ministeriale in viteze. Ti so nastanjeni ali na gradovih, ali pa tudi v vaseh ljubljanskega območja. V virih se začnejo pojavljati imena gradov, brez dvoma opornih postojank spanheimske oblasti v Ljubljani in njeni širši okolici. Na gradovih in po gradovih pa so imenovana imena ministerialov in vitezov, ki so v fevdalni odvisnosti od Spanheimov. Najprej je treba omeniti glavni spanheimski grad Ljubljano s številnimi ministeriali (prvič 1144), nato grad Hertenberg—Jeterbenk v hribih severozahodno od Ljubljane (prvič 1207) in grad Osterberg na vzhodno stran od Ljubljane (prvič 1256).⁵⁷ Menjaje po vasi Hrušici pri Ljubljani oziroma po Ljubljani sami se imenuje pomemben spanheimski ministerialski rod XIII. stoletja.⁵⁸

Spanheimi sami in njihove ministerialske in viteške družine pa ne bi imele materialnega obstanka, če se ne bi mogle opirati na dovolj obsežno zemljiško posest in njeno izkoriščanje, zlasti pa na dohodke od dovolj velikega števila podložnih kmetov na njej. Ta vir materialnega obstanka še pomnožiti in s tem utrditi svojo oblast, za to je šlo Spanheimom v XII. in XIII. stoletju očitno tudi v ljubljanskem območju. Prav tako kot pri kolonizatoričnem osvajanju in utrjevanju svoje oblasti tudi drugod, ob spodnji Krki in Gorjancih na Dolenjskem ali pa v štajerskem Podravju. Kot v teh krajih so segli Spanheimi tudi v ljubljanskem območju v obrobna ozemlja, ki do takrat še niso bila dovoljni meri kolonizirana in za kulturo tal pridobljena, ali pa ki sploh še niso bila poseljena.

Kakor vse kaže, se je število vasi in obdelovalcev zemlje v spanheimski dobi, to je v XII. in XIII. stoletju v ljubljanski okolici močno pomnožilo. Za nastanek mlajših naselij in verjetno tudi marsikje do naseljevanja ljudi, ki so prišli od drugod, govori — kot tudi v drugih krajih Slovenije — nekaj značilnih krajevnih imen, ki jih je okoli Ljubljane sorazmerno več kot na primer na gorenjskem naselitvenem ozemlju. Med taka štejejo imena krajev, ki so sestavljena iz osebnega imena v posesivni povezavi s samostalnikom »vas«. Na Koroškem segajo taka imena po večini v dobo velikega izgrajevanja kolonizacije pod vodstvom zemljiških gospodov v dobi pred letom 1100.⁵⁹ Okoli Ljubljane, kjer je bil kolonizatorični proces in razvoj počasnejši, se dá nastanek takih imen in ustreznih selišč lepo uskladiti z dobo Spanheimov v XII. stoletju, ki je za te kraje šele doba velikega izgrajevanja pod vodstvom zemljiških gospodov. Če je osebno ime po jezikovnem izvoru nemško, to pri praksi dajanja imen osebam v tisti dobi v naših krajih še ne mora govoriti za morebitne naseljence nemškega jezika.

Okoli Ljubljane so imena te vrste: Vižmarje, prvič 1283 Geiselmansdorf, od osebnega imena Giselman ali Gíalmâr.⁶⁰ Guncle, 1431 Gunczleinstorff, od osebnega imena Gunzilo ali Gunzilí.⁶¹ Štepanja vas je od kraja Diepoldova vas, torej »Depalja« vas, 1421/2 Diepoltstorff.⁶² Stanežiče pri Šentvidu so poimenovane po nekom, ki je imel ime z osnovo -stan-, 1431 Stanestorff.⁶³ »Vas« je po starem tudi Zalog pod Ljubljano, ki ima poleg označbe Zalog v XIV. in XV. stoletju tudi označbo Seidendorf in podobno.⁶⁴

Kolonizacija v ljubljanskem območju se je razprostrela preko ozemlja, ki je bilo od davnine bolj kot dandanes pokrito z gozdom, dobavami in logi. Nedvomno je koloniza-

cija marsikaterega teh gozdov, dobrav in logov izkrčila, oziroma jih glede obsega zmanjšala. To dokazuje sorazmerno veliko število starejših pa tudi mlajših naselij z imeni, ki kažejo na nekdanjo nedvomno večjo gozdnatost našega ozemlja. Dobrova jugozahodno od Ljubljane, Dobrava pri Ježici, dve Zadobrovi na Ljubljanskem polju, Zalog v ondotni bližini, Utik (po razlagi L. Pintarjevi to kar »mlad gozd«),⁶⁵ Dravljje (ljudje v drevju, hosti, glej zgoraj str. 98), Hrastje pri Šmartnem ob Savi. Ta in krajevna imena te vrste je šteti v to skupino.

V zvezo s kolonizatoričnim razmahom v okolici Ljubljane v času, ko so v XII. in XIII. stoletju Spanheimi tod utrjevali in imeli oblast, spravljam v zvezo pisano podobo zemljiške razdelitve in talnih načrtov vasi na ljubljanskem Posavju, na kar sem že opozoril. Kolonizacija, ki je bila izpeljana po nekem načrtu in ki se po prebivalstvu in po načinu izvedbe loči od načinov naseljevanja v starejših časih, ki ob ozemlju in na ozemlje starejših kolonizacij pošilja nove koloniste — kolonizacija te vrste zapušča pogostokrat za sabo sledove v zemljiški razdelitvi in talnih načrtih vasi. Menim, da je najti sled tovrstne kolonizacije v oblikah zemljiške razdelitve in talnih načrtov v mnogih vaseh okoli Ljubljane.^{65a}

Zemljiška razdelitev na proge je tista, pri kateri gredo od vaških domov pravilne proge pripadajočega polja in zemljišča v enem kosu do gozda ali do meje vaškega zemljišča.⁶⁶ Taka zemljiška razdelitev na proge je v ljubljanskem Posavju zastopana v tolikšnem in tako strnjem obsegu kot malokje drugod na slovenskih tleh. Naletimo nanjo pri vaseh Spodnja in Zgornja Šiška, Kleče, Moste, Studenec, Slape, Vevče, Zgornja Hrušica, Bizovik, Dobrunje in v vzhodnem delu vasi Zadvor. Zemljiška razdelitev na proge pa velja na splošno za razdelitev mlajšega tipa, ki je pogostokrat v zvezi s kolonizacijo po načrtu. Nastanek te in take zemljiške razdelitve bi lepo sovpadal s kolonizacijo v XII. in XIII. stoletju, ki je pod vodstvom zemljiškega gospoda zasegala in zasegla za poljedelstvo še ne pridobljena območja Ljubljanskega polja, ki je krčila ondotne dobrave in loge, postavljala nova naselja in orno zemljo razdelila na proge. Je pa tudi mogoče, da je šele ta kolonizacija do taktat še slabo kolonizirano in glede zemljiške razdelitve poprej drugače razdeljeno zemljo razdelila na proge. Zakaj tudi to se je dogajalo.

Kolonizacija za časa Spanheimov pa je izven ravninskega sveta posegla tudi v hribovje okoli Ljubljane. Na jugovzhodno stran našega mesta je hribovje med Barjem na za-

hodu in vrhovi okoli Janč na vzhodu ozemlje, ki je sorazmerno šibko naseljeno. V pasu tega slabo naseljenega ali pa celo nenaseljenega okoliša poteka meja med gorenjskim in dolenskim narečjem.⁶⁷ Peščena zemlja v teh krajih marsikje ne nudi dovolj ugodnih pogojev za kmetijstvo, tako da so v gospodarskem pogledu ti še danes v velikem obsegu z gozdom pokriti kraji pasivni.⁶⁸

Na dolensko stran je segla kolonizacija od dolenske strani do Lipoglava in Javora. Ondod so posestne postojanke enega izmed glavnih nosilcev kolonizacije na Dolenskem v XII. in XIII. stoletju, samostana Stične. Že kmalu po ustanovitvi (1136), sredi XII. stoletja, je izpričana posest Stične »na gori Lipoglav«. Lipoglav (Lipoglaw) in Javor (Ahorn) sta stiška tudi še sto let kasneje (1252) in stiški sta obe vasi tudi še po urbarju tega samostana iz začetka XVI. stoletja.⁶⁹ Kaže se, da se je hkrati s kolonizacijo pomikal tudi promet od šmarsko-dolenske strani preko Lipoglava in molniških hribov v smeri na spodnjo Ljubljano.⁷⁰

Na ljubljanski strani, to je v hribovju, raz katero tečejo vode v Ljubljanko in Savo, je iskati starejše naselitveno jedro okoli Podmolnika in Podlipoglava z že omenjenimi ondotnimi kosezi in že omenjeno cerkveno in svetno pripadnostjo sostrsko-podmolniške enklave pod Dolensko.⁷¹ Okoli te enklave se pa vije pas ozemlja, ki spada z Lipoglavom, Javorom in drugimi kraji v cerkvenem pogledu pod ljubljanski Šentpeter, je v stvarih sodstva pod deželskim sodiščem ljubljanskim in podrejen odvetnikom šentpeterske fare v Ljubljani, to je v XII. in XIII. stoletju Spanheimom in mora zadevne dajatve plačevati v Ljubljano. Spanheimi imajo v gozdovih okoli Lipoglava in Javora svojo gozdno in lovsko pravico.⁷² Krčijo gozdove in širijo kolonizacijo, ki pa na teh, po naravi za gospodarsko izrabo ne preveč ugodnih tleh posebno ne uspeva. Dokaz za to se mi tudi zdi veliko število pustih kmetij okoli Molnika in Lipoglava ob koncu XV. stoletja.⁷³

Kolonizacija poznejših časov, čeprav šibka in slabo uspevajoča, je pa vendarle do neke mere izpolnila ta nekdanj neobljudeni ali slabo obljudeni pas ozemlja, ki se širi od Barja pa do severnih pobočij janških in štangarskih hribov. Prevladujoče oblike selišč, kot po navadi v takih sorazmerno kasno koloniziranih krajih, so razložena naselja in samotne kmetije, prevladujoča zemljiška razdelitev pa so tako imenovane drugotne grude in celki.⁷⁴ Imena krajev, omenjena v virih razmeroma pozno, so za te vrste mlajših kolonizacijskih območij tipična. Dejanjsko so to priimki kmetskih posestnikov, nastanjenih v razloženih naseljih in samotnih

kmetskih domovih, v edninski ali množinski obliki. Na primer: Žagarji, Zavrharji, Osredki, Brezovar, Seljan, Ipavec, Skakovnik; dvakrat tudi krajevno ime Laze.^{74a}

Nekaj podobnega glede zemljiške razdelitve, tipa naselij pa poteka naselitve velja tudi za hribovje zahodno od Ljubljane. Tu »ne moremo več govoriti o sklenjenih vaseh ali zaselkih, temveč o izrazitih razloženih naseljih, ponekod pa kar o samotnih kmetijah«, pri kmetijah je zemljišče posameznega posestva »skoraj povsod arondirano v enem kosu, v celku«. To velja več ali manj za Glince, Dolnice, Kamno Gorico, Podutik in Vrhovce.⁷⁵ Te geografove ugotovitve potrjujejo podatki, ki jih črpamo iz arhivalnih virov. V polhograjskem urbarju iz leta 1498 je v Glincah, Dolnicah in Kamni Gorici navedena le po ena kmetija. V Dolnicah jo ima kmet z imenom oziroma priimkom Primož Dolničar (Dullnytzar).⁷⁶ V Vrhovcih je bila prvotno ena sama kmetija s kmetom, ki ima priimek Vrhovec.⁷⁷ Način, kako urbar našteva in navaja posamezne kmetije, kaže na njihovo razporejenost v obliki razloženih naselij in samotnih kmetij s posestjo v celku. Taka naselja in kmetije pa so nastajala poglavito v relativno mlajših časovnih razdobjih. Z njimi je kolonizacija vdiralna v vzhodno obrobje obsežnega gozdnega kompleksa Lutik-Utik, ki se, označen s tem imenom, širi kot obsežen deželno knežji »boršt« daleč noter proti Polhograjskim Dolomitom.⁷⁸ Nova naselja, največ samotne kmetije, nastajajo in se omenjajo sorazmerno pozno; med njimi tiste tri v »Luttich« -Utiku, podeljene Stični leta 1178.⁷⁹

Vdiranje kolonizacije v robove velikih deželno knežjih »borštov«, kot je bil eden teh Lutik-Utik, tudi sicer marsikje drugod na Slovenskem ni neznan pojav. Za gorenjsko naselitveno območje naj omenim kolonizacijo ob robovih deželno knežjega Udenboršta severno od Kranja. Tudi v te robove hribovja zahodno od Ljubljane je za časa Spanheimov verjetno vdiralna močnejša kolonizacija. Leta 1207 se omenja v virih prvič grajska postojanka spanheimskih ministerialov, gospodov iz Hertnerberga — Jeterbenka.⁸⁰ Kot je bil Osterberg — »grad na vzhodu« (ôster, srednjevisokonemško, »na vzhodu«) nad Zalogom mejnik spanheimsko-ljubljanskega območja na vzhodno stran, tako je bil Hertnerberg — »trdni grad« (srednjevisokonemško hert, »trden«) mejnik spanheimsko-ljubljanskega zemljiškega in kolonizacijskega območja na zahodno stran.⁸¹

Med obema gradoma, Hertnerbergom na zahodu in Osterbergom na vzhodu, med levim bregom Save od Šmarne gore navzdol na severu in Barjem ter Molnikom na jugu,

na tem ozemlju so nastajala in stala naselja ljubljanskega naselitvenega območja. Z meščanskim naseljem, ki nastaja pod gradom Ljubljano, so bila več ali manj povezana, tako po upravi, fevdih, gospodarstvu in kolonizaciji.

Proučevanje starejše kolonizacije ljubljanskega območja nam je dalo naslednje izsledke, pomembne za razumevanje nastanka ljubljanskega meščanskega naselja.

V zgodnji slovenski dobi kaže območje današnje Ljubljane glede na naselitev naslednjo podobo: Gosteje in po času sorazmerno zgodaj je bilo naseljeno ljubljansko Posavje, zlasti njegov zahodni in južni rob, pa dalje ježe na desni in levi strani reke Save. Vendar pa so bili obsežni deli tega ozemlja v veliko večji meri kot dandanes še pokriti z gozdom, dobravami in logi.

Gosteje in po času sorazmerno zgodaj je bila naseljena tudi jugozahodna okolica današnje Ljubljane s spodnjim delom doline Gradaščice (»v Šujci«) pa severozahodno obrobje Barja s pripadajočimi Goricami (danes Vnanje in Notranje Gorice).

Z izjemo manjšega naselitvenega jedra »Čemšenika« (Daljna vas in okolica) je v starejši dobi slabo ali pa skoraj nenaseljen pas ob Dolenjski cesti.

Nenaseljeno je v starejši dobi Barje vse do južnega obroba današnjega ljubljanskega mesta.

Opisana naselitev v ljubljanskem okolišu je del gorenjskega naselitvenega prostora ob njegovem skrajnem južnem robu. Pas slabo naseljenega ali celo nenaseljenega ozemlja od Barja do Janških hribov loči gorenjski naselitveni prostor od dolenskega, hkrati je ta pas ostra meja med gorenjskimi in dolenskimi govori slovenskega jezika.

Do XI. stoletja so bila politična in gospodarska središča gorenjskega naselitvenega prostora v njegovih osrednjih delih (Kranj, Kamnik), ne na mestu kjer je nastala Ljubljana.

Dva faktorja: zvečanje prometa, kar je v zvezi z ustaljenostjo političnih razmer po končanih madžarskih navalih in s splošnim gospodarskim dvigom od XI. stoletja dalje, pa politični razvoj sta pripomogla, da se je gospodarsko in politično središče gorenjskega naselitvenega prostora pomaknilo na njegov južni rob, na mesto in v okoliš današnje Ljubljane.

Po pridobitvi obsežne zemljiške posesti v ljubljanskem območju po fevdalnem rodu Spanheimov v prvi polovici XII. stoletja in s porastom ter ustalitvijo njihove oblasti ondod so bili v ljubljanskem območju postavljeni utrjeni fevdalni sedeži (gradovi Ljubljana, Jeterbenk, Osterberg) in semkaj

so se začele priseljevati fevdalne rodbine tudi od zunaj. Predvsem pa je prišlo do obsežne nove kolonizacije, ki kaže v mnogem celo na izvedbo po načrtu. Nastalo pa je tudi novo meščansko naselje Ljubljana, ki postane s svojim gradom politično, gospodarsko in strateško središče obsežnega zemljiškega kompleksa fevdalnega rodu Spanheimov.

Nova kolonizacija izza dobe Spanheimov, to je XII. in prva polovica XIII. stoletja (ki je seveda navezala tudi na starejšo), se je razmahnila zlasti v ljubljanskem Posavju. Z njo je spravitv v zvezo pisano podoba, ki jo v okolišu Ljubljane kažejo tipi vasi in njim pripadajoče zemljiške razdelitve. V dobi Spanheimov je, tako se kaže, segla močnejša kolonizacija tudi v hribovje zahodno in vzhodno od Ljubljane, ki je bilo do takrat le slabo naseljeno, ponekod pa celo nenaseljeno (hribovje od Barja do Janških hribov, hribovje v smeri proti Polhograjskim Dolomitom).

Na kraje starejše oziroma mlajše kolonizacije smo sklepali tudi iz krajevnoimenskih oblik in omenjanja krajev v pisanih virih, iz selišč staroslovenskih kosezov, zgodnjega obstoja treh prafara (Šentpeter, Šentvid, Šmartno), zemljiške razdelitve, tipov naselij, arheoloških najdb in kasnejše upravne razdelitve. Starejša naselja so se razprostrla na ozemlju, ki je bilo že v predсловenski dobi sorazmerno gošto naseljeno in prometno.

OPOMBE

Avtor je oddal rokopis te razprave ljubljanskemu Mestnemu arhivu kot redaktorju Zgodovine Ljubljane, II. del; v sporazumu z redakcijo objavljamo razpravo prof. Kosa v celoti

1. Anton Melik, Ljubljansko mostiščarsko jezero in dediščina po njem (Dela 5, Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, prvi razred, 1946, str. 112 dalje in zlasti str. 124 dalje), s starejšo literaturo. — Milko Kos, Starejša in mlajša naselja okoli Ljubljane, Geografski vestnik 25 (1951), 167. — 2. Anton Melik, Ljubljana pred 800 leti, Geografski vestnik, 22 (1950), 174, 177. — 3. Najstarejši znani zapisani podatek za označbo Blato — mos za Ljubljansko barje iz leta 1500: moes ze Yge (Blato pri Igu), Schumijev Archiv für Heimatkunde 2, 245. — 4. A. Melik, Ljubljansko mostiščarsko jezero, 71 dalje; Josip Korošec, Oris predzgodovine Ljubljane (Zgodovina Ljubljane), 245 (z literaturo), 246, 258 dalje, 277. — 5. Gradivo za zgodovino Slovencev 4, 902 (1197—1202); Jaksch, Monumenta historica ducatus Carinthiae 4, 452, n. 2565 (1254 marec 5). — Osem kmetij, ki jih je samostan v Šentpavlu na Koroškem po podatkih navedenih listin imel »na Goricah«, je treba lokalizirati v Notranje Gorice in bližnjo Plešivico (P. Blaznik, Doneski k hi-

storični topografiji ljubljanske okolice, Zgodovinski časopis 6/7, 1952/3, 594). — Lokalizacija »pri reki Ljubljanici« kaže, da je tudi štiri kmetije, ki jih je »na Goricah« prejel 1275 stiški samostan, treba staviti v Notranje Gorice (M. Mikuš, Topografija stiške zemlje, 50). — 1314 (maj 6) je ljubljanski meščan Nikolaj iz rodu Porgerjev izpričal, da je od samostana v Šentpavlu kupil kot fevd 20 kmetij na Kranjskem, in sicer 8 »in Puchel iuxta fluvium Laybach«, 12 pa, ki leže »iuxta ripam Sheutz« (Fontes rerum Austriacarum, II. Abt., 59, 201 = B. Otorepec, Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku). — Šentpavel je 1457 (april 7) prodal osem kmetij »v ljubljanski fari na Blatu (in dem Moos) v vaseh Notranje Gorice (Innergörz) in Plešivica (Plessibicz)«; Fontes rerum Austr., II. Abt., 59, 366. Teh osem kmetij na Gorici v Blatu pri Ljubljanici (zu Görirtza im Moos bey der Laibach) je 1458 (junij 23) prejel samostan v Bistri (B. Otorepec, Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku). — Prim. M. Kos, Srednjeveška Ljubljana (1955), 42 in op. 159 na str. 70. — 6. Notranje Gorice — Innergörz, glej opombo 5. — Vnanje Gorice, prvič Ausser Goriczsch, 1444 (notranjeavstr. fevdna knjiga, kod. W 724, fol. 268', v Držav. arhivu na Dunaju). — 7. A. Premerstein — S. Rutar, Römische Strassen und Befestigungen in Krain (1899), 10; S. Rutar v Izvestjih Muzejskega društva 4 (1894), 162 in 9 (1899), 35. — 8. Vič, prvič Weyze, 1539 november 15 (listina v Državnem arhivu na Dunaju; B. Otorepec, Gradivo za zgodovino Ljubljane). — 9. Citati za listine 1197—1202, 1254 in 1314 pri opombi 5, poleg tega še Fontes rerum Austriacarum, II. Abt., 59, 370, n. 422 (1458 sept. 24). — 10. Listina 1354 marec 18, v Drž. arhivu na Dunaju. — Da je Dobrova ena »obeh Sujc«, kaže primerjava podatkov v notranjeavstr. fevdnih knjigah, 1431 (kod. Bl. 22, fol. 55', Drž. arhiv na Dunaju), 1444 (kod. W 724, fol. 238, 242', 251, prav tam). — Listina 1414 julij 8 (B. Otorepec, Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku). — 11. Primerjati je treba na primer urbarje iz 1496 in 1547 v Drž. arhivu v Ljubljani (vicedomski arhiv). — 12. Znamenite najdbe iz rimske vile iz I. stoletja v Polhovem Gradcu, kamor je nedvomno morala voditi pot iz Emone (R. Ložar v Glasniku Muzejskega društva, 19, 1958, 85 dalje). — 13. Gradišče pri Logu, Gradišče s tem imenom (529 m) nad Dobrovo, Gradišče pri Sv. Juriju nad Hruševim (Fertica), Gradišče na Kopravniku pri Brezovici (?). — Prim. Jos. Novak, Zgodovina brezoviške župnije (1907), 72. — 14. S. Plešič v Geografskem vestniku 5/6, 1929/30, 159; 10, 1934, 97; Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, razred za prirodoslovne in medicinske vede, Dela 2, 1950, velika pridejana karta). — 15. O rimski cesti: Premerstein - Rutar, Römische Strassen und Befestigungen in Krain 19; S. Rutar v Izvestjih Muzejskega društva 9 (1899), 41 dalje; J. Klemenc, Zgodovina Emone (Zgodovina Ljubljane 1), 346. — 16. A. Melik, Razvoj Ljubljane, Geografski vestnik 5/6 (1929/30), 118; Ljubljana pred 800 leti, prav tam 22 (1950), 182.

— 17. P. Blaznik, *Zgodovinski časopis* 6/7 (1952/53), 393. — Označba Čemšenik že v listini 1350 sept. 29 (Czremssench, kod. R 52, fol. 92, n. 208, v Državnem arhivu na Dunaju; B. Otorepec, *Gradivo za zgodovino Ljubljane*); v vicedomskih računih iz 1421/23, kod. 107, v Hofkammerarchivu na Dunaju (Schremssnigk, Srembsnik, Schremssnigk, Schremssnikg); v fevdni knjigi, kod. 1656, fol. 97', iz leta 1478, v Archiv für Niederösterreich na Dunaju (Zremsenikh); v vicedomskem urbarju 1496 v Drž. arhivu v Ljubljani (Tschremsenikg). — 18. Puzel, *Idiographia ... monasterii Sitticensis*, str. 39 (rokopis v Drž. arhivu v Ljubljani). — 19. Sadinja vas — Sadinabas, 1465, v turjaškem urbarju, nekda v arhivu na gradu Turjaku. V vicedomskem urbarju iz 1496 v Drž. arhivu v Ljubljani: Schependorff. — Rudnik, v imenovanem vicedomskem urbarju: Rwdnikh. — 20. F. Ramovš, *Dialektološka karta slovenskega jezika*, 51; *Historična gramatika slovenskega jezika* 7, 114. — 21. A. Melik, *Razvoj Ljubljane*, *Geografski vestnik* 5/6, 1929/30, 135; F. Zwitter, *Razvoj ljubljanskega teritorija*, prav tam, 146. — 22. M. Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, 41 in 70, op. 157. — 23. J. Klemenc, *Zgodovina Emone (Zgodovina Ljubljane 1)*, 340 d., 348 d., 349. — 24. A. Müllner, *Emona (1879)*, 20, 71 dalje; J. Korošec, *Oris predzgodovine Ljubljane (Zgodovina Ljubljane 1)*, 269 dalje (z literaturo), 273 dalje. — 25. J. Korošec, *Arheološke najdbe iz dobe selitve narodov in zgodnjega srednjega veka (Zgodovina Ljubljane 1)*, 427. — 26. M. Kos, *Starejša in mlajša naselja okoli Ljubljane*, *Geografski vestnik* 23 (1951), 157. — 27. R. Ložar v *Glasniku Muzejskega društva* 18 (1957), 135 (mogoče že VIII. ali IX. stoletje); B. Škerlj v *Arheološkem vestniku* 1 (1950); P. Korošec, prav tam 2 (1951), 156 dalje in 4 (1953), 324 dalje; S. Gabrovec, prav tam 6 (1955), 134 dalje; J. Korošec in F. Stare, *Arheološka poročila (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, razred za zgodovinske in družbene vede, Dela* 3, 1950), 22 dalje. — 28. Ehre, 8. knjiga, II. 819. — 29. E. Klebel v *Carinthii I*, 117 (1927), 94. — 30. E. Klebel, prav tam 116 (1926), 31 dalje. — 31. E. Klebel, prav tam, 6. — 32. J. Turk, *O početkih ljubljanske škofije*, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 32 (1937), 75 dalje. — 33. M. Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, 55. — 34. P. Korošec v *Arheološkem vestniku* 2 (1951), 156 dalje in 4 (1953), 324 dalje; J. Korošec v *Zgodovini Ljubljane 1*, 430 dalje. — 35. J. Rus v *Kroniki slov. mest* 1937, 4. — 36. S. Ilešič v *Geografskem vestniku* 10 (1934), 93, 94. — 37. *Rationes decimarum Italiae nei seculi XIII e XIV, Studi e testi*, 96 (1941), 55. — 38. E. Klebel v *Carinthii I*, 117 (1927), 117. — 39. M. Kos in J. Žontar v *Glasniku Muzejskega društva* 20 (1939), 236 dalje. — 40. Kritično ocenjuje najnovejšo dokaj obsežno literaturo, ki je nastala v zvezi z vprašanji okrog kosezov B. Grafenauer v *Zgodovinskem časopisu* 16 (1962), 188 dalje. — 41. Prvič 1414 julij 8 (listina v Drž. arhivu na Dunaju). — Desetinski zapisnik ljubljanskega stolnega kapitlja v arhivu tega v Ljubljani, 1497—1500, str. 96, 158, 165, »in Kas(s)esich«; str. 22 »S. Margaretha in Kasess«. — 42. Vicedomski urbarji v Državnem arhivu v

Ljubljani, 1496, 1515—1519, 1527. — Prim. J. Žontar v *Slovenskem pravniku* 54 (1940), 287; P. Blaznik v *Zgod. časopisu* 6/7 (1952/53), 392; B. Grafenauer, *Ustoličevanje koroških vojvod*, 352, in *Hrvati u Karantaniji*, *Historijski zbornik* 11/12, 1958—9, 216 (z zemljevidom). — 43. Vicedomski urbarji v Drž. arhivu v Ljubljani, 1496, 1527. — 44. S. Ilešič, *Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem*, 22, 25, 26, 51, 63, 98, in pregledna karta poljske razdelitve na Slovenskem. — 45. M. Miklavčič, *Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do politične uprave*, *Glasnik Muzejskega društva* 25/26 (1944/5), 8, 54. — 46. L. Pintar v *Ljubljanskem zvonu* 1908, 247, 248, 310 dalje (Ljubljana, Poljane, Goričane). — F. Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika* 2, 62 (Savljje) in v *Zgodovinskem časopisu* 6/7 (1952/53), 158 (Ljubljana). — Goričane (1178, Gorzach, prepis iz XVIII. stoletja!), *Gradivo za zgodovino Slovencev* 4, 614). — Dravlje, omenjajo se kot Draulach prvič sicer že med 1136 in 1168, toda listina je ohranjena v prepisu iz XVIII. stoletja (M. Mikuž, *Topografija stiške zemlje*, 32, 91); starejše oblike iz sodobnih tekstov: Dreolach, okoli 1330 (Carniola 1911, 56), Draewlach, 1358 nov. 1 (listina v Državnem arhivu na Dunaju; B. Otorepec, *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku*), Drewlach, 1414 julij 8 (listina v Državnem arhivu na Dunaju). — 47. Utik, že 1178 Luttich (*Gradivo za zgodovino Slovencev* 4, 614); S. Ilešič v *Geografskem vestniku* 10, 1934, 96; L. Pintar v *Carnioli* 1913, 70 dalje; M. Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, 50. — 48. Zgoraj stran 95. — 49. Rimski most med Ježico in Črnučami: J. Klemenc v *Zgodovini Ljubljane 1*, 348 (s starejšo literaturo). — 1403 okt. 27, vrfar ze Zernutsch (listina v Drž. arhivu v Ljubljani). — Tacenj, brod prvič 1283 junij 21, vrbar (!) ze Taezzen an der Sawe (*Fontes rerum Austr.*, II. Abt., 31, 400). — 50. S. Ilešič, *Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem*, 98, 99. — 51. O tem obširneje v moji razpravi *Starejša in mlajša naselja okoli Ljubljane*, *Geografski vestnik* 23, 1951, 163 dalje. — 52. Koseze, str. 165; Podmolnik, Sadinja vas, Zagradišče, str. 163; Smartno, str. 164, 166; Ježica, Savljje, Črnuče, str. 165. — 53. Poljane, Moste, Dobrunje, Dravlje, str. 164, 165. — 54. A. Melik, *Ljubljana pred 800 leti*, *Geografski vestnik* 22 (1950), 183. — 55. A. Melik, prav tam, 177 dalje, 185, s poudarkom prometnega momenta. — 56. A. Melik, prav tam, 186, 188; M. Kos v *Geografskem vestniku* 23 (1951), 168. — Lj. Hauptmann, *Grofovi Višnjegorski, Rad Jugoslavenske akademije* 250 (1935), 225 dalje. — 57. Ljubljana, 1144 (*Gradivo za zgodovino Slovencev* 4, 201); Hertenberg — Jeterbenk, 1207 (prav tam 5, 125); Osterberg, 1256 (Jaksch, *Monumenta hist. duc. Carinthiae* 4, 490). — 58. M. Kos v *Geografskem vestniku* 23 (1951), 169 dalje, s podrobnimi podatki. — 59. E. Kranzmayer, *Ortsnamenbuch von Kärnten* 1 (1956), 86 d. — 60. Razlaga imena oziroma lokalizacija: S. Rutar v *Mittheil. des Musealvereines für Krain* 4 (1891), 70; J. Kelemina v *Zborniku zimske pompči*, 392. — Geiselmansdorf, 1283 (*Fontes rerum Austriacarum*, II. Abt., 31, 398). — 61. *Notranjeavstr. fevdna knjiga*, kod.

Bl. 22, fol. 59, v Drž. arhivu na Dunaju. — Razlaga imena: J. Kelemina, n. n. m., 392. — 62. Računi za kranjski vicedomski urad, kod. 107, v Hofkammerarchivu na Dunaju. — 63. Notranje-avstr. fevdna knjiga; kod Bl. 22, fol. 59, v Drž. arhivu na Dunaju. — 64. 1536 dec. 20, Zalog; 1542 febr. 25, Seydendorf (listina v Drž. arhivu na Dunaju, obe objavljeni v Gradivu za zgodovino Ljubljane); 1451 april 5, Seydendorff (listina v Drž. arhivu v Ljubljani). — Vicedomski urbar iz 1496 v Drž. arhivu v Ljubljani: Salog oder Seidendorff. — 65. L. Pintar v Carnioli 1915, 70. — 65 a. M. Kos v Geografskem vestniku 23 (1951), 172. — 66. S. Ilešič, Sistemi poljske razdelitve, 18. — 67. F. Ramovš, Dialektološka karta slovenskega jezika, 31; Historična gramatika slovenskega jezika 7, 114. — Zgoraj str. 95. — 68. Krajevni leksikon Dravske banovine (1937), 340. — 69. M. Mikuž, Topografija stiške zemlje, 32, 73, 91. — Jaksch, Monumenta hist. duc. Carinthiae 4, 403 (1252). — Stiški urbar iz leta 1505 v Državnem arhivu v Ljubljani. — 70. A. Melik

v Geografskem vestniku 22 (1950), 182. — 71. Zgoraj stran 98. — 72. Monumenta hist. duc. Carinthiae 4, 403. — L. Hauptmann v Erläuterungen zum Hist. Atlas der österr. Alpenländer IV/1, 463. — M. Miklavčič v Glasniku Muzejskega društva 25/26 (1944/5), 8, 50. — 73. Vicedomski urbar iz l. 1496 v Drž. arhivu v Ljubljani. — 74. S. Ilešič, Sistemi poljske razdelitve, 28, 85. — 74 a. M. Kos v Geografskem vestniku 23 (1951), 174—176. — 75. S. Ilešič v Geografskem vestniku 10 (1934), 95. — 76. Vicedomski urbar iz leta 1496 v Drž. arhivu v Ljubljani. — 77. S. Ilešič v Geografskem vestniku 10 (1934), 96. — 78. Valvasor lokalizira Lutikh med Ljubljano in Polhov Gradec (Ehre 2, 146). — 79. M. Kos v Geografskem vestniku 23 (1951), 173, 174. — 80. Gradivo za zgodovino Slovencev 5, 123. — Hertenberžani, ministeriali Spanheimov, 1250, 1252 (Jaksch, Monumenta hist. duc. Carinthiae 4, 387; Fontes rerum Austr., II. Abt., 31, 161). — Gl. stran 100. — 81. Prvič 1256 castrum Osterberch (Jaksch, Monumenta hist. duc. Carinthiae 4, 490). — Gl. stran 100.

MURSKOSOBOŠKE BANKE V PRETEKLOSTI

(SPOMINI)

FERID G. KERŠOVAN

Da bi bolje razumeli nastanek in obstoj denarnih zavodov v Murski Soboti, si moramo priklicati v spomin zgodovinske okoliščine in lokalne razmere nekdanje družbe v Murski Soboti.

Po uvedbi dualizma leta 1867 je postala takratna Ogrska toliko kot samostojna dežela v okviru avstro-ogrske monarhije. S tem sporazumom so dosegli, da se je Ogrska znebila Bachove diktature. Toda mentaliteta ljudstva je ostala ista kot pred revolucijo 1848: na videz je vladal liberalni režim, v resnici pa je živel duh fevdalizma še dalje. Politiki, vojaki, juristi, javni uslužbenci in zemljiški posestniki so bili predstavniki tako imenovanih gosposkih poklicev, sloj malih posestnikov pa je pripadal kasti zapostavljenih ljudi.

V takem splošnem okviru je živel takratni »mezőváros Muraszombat« (poljsko mesto Murska Sobota). Njegova patronaža je bila v soboškem gradu. Veleposestnik in član visokega doma grof Geza Szápáry je bil tisti, okoli katerega se je sukalo vse življenje okraja. Njegovi eksponenti okrajni glavar s svojim štabom, verske in prosvetne organizacije so se ravnale po njegovih željah. Valovi vodilnih idej stoletja so prišli do nas v zelo tenkih in modificiranih curkih. Okrog leta 1870 se je pojavil v Murski Soboti mlad advokat Geza Pinter in našel stike s takrat-

no nobiliteto tega kraja, z družino posestnika Berke in z uglednim lastnikom takratne »Krone« (sedaj »Zvezde«) Mostom, z lekar narjem, okrajnim zdravnikom itd. Pinter se je priženil v družino Berkejevih. Z vso svojo družino je postal eden izmed glavnih stebrov elitnega in ekskluzivnega kroga Sobote. Pinter je zbral okrog sebe določeno število prijateljev, ki so mogli in so bili tudi pripravljene podpisati ter kupiti 300 delnic po 100 florintov, torej 30.000 florintov. S tem se začne zgodovina »Muraszombati Takarékpénztár«. Jasno je, da subskripcija delnic ni bila namenjena širokemu sloju prebivalstva; namenjena je bila osebnim koristim ekskluzivnega kroga ljudi. Ta je tudi prevzel ves paket delnic.

Predsednik-ravnatelj in pravni referent »Muraszombati Takarékpénztár« (brez oznake »Rt«, kar pomeni »delniška družba«) je postal Geza Pinter, člani upravnega odbora so bili okrajni načelnik, predstavniki in poglavarji omenjenih družin. Glavni knjigovodja je bil Josef Kleinrath, zet gostilničarja Mosta. Tudi drugi uslužbenci so bili člani iz družin ustanoviteljev. Zanimivo je, da je bil delničar hranilnice tudi grof Geza Szápáry. Zavod se je ukvarjal z nabiranjem hranilnih vlog in dajanjem kratkoročnih posojil v obliki meničnega eskonta, v glavnem pa je posojal proti zadolžnicam. Dajal je